

Bulletin european

Anul V, N.60

Septembrie 1979

Noi Tracii

Fondator: Prof.Dr.Iosif Constantin Drăgan

IN MUNTII ORASTIEI

PETRU COMARNESCU

...De la Gura Zlatnei, punct de ascensiune în Retezat, am ajuns iarăși prin Clopotiva și cred prin orașul Hațeg, la satul și biserica Sfânta Maria Orlea, despre care am consemnat mai înainte cele văzute, referindu-mă la Densuș. Trecând din nou prin Orăștie (*Palia de la Orăștie* și locurile natale ale lui Aurel Vlaicu) am ajuns la comuna Costești. Deci, în ziua a patra a excursiei, sâmbătă 27 iunie, am pornit de la Gura Zlatnei la Sfânta Maria Orlea și de acolo la Costești. Aici, la Costești, ne-am oprit cu mașina unde va pe malul râului Grădiște și de acolo am mers pe jos și apoi am urcat colina destul de dură și cu drumuri sinuoase, pentru a ajunge în vârful unde se află ruine dacice.

Am șovăit dacă să fac ascensiunea pe la nămiezi, în plin soare. Am avut presentimentul că nu voi avea multe de "văzut", ci doar de gândit și evocat - ceea ce puteam face și fără sfortarea fizică. Dar Vasile Drăguț m-a îndemnat să fac efortul, zicându-mi că asemenea ocazii sunt rare. M-am lăsat convins, renunțând încă o dată la intențiile mele de a mă cruța. Mi-era teamă de insolație, căci arbori și umbră nu erau pe această colină cu ierburi sclipitoare și în vârful căreia se zărea un fel de platformă. Am urcat cam anevoie, dar am ajuns în trei sferturi de oră în vârf. Nici coborâșul nu a fost lesne aici, unde ierburile erau așa de mătăsoase, încât mereu îți aluneca piciorul și cărarea sinuoasă nu te ajuta prea mult, ea însăși fiind adesea pieptișă.

Până la urmă nu am regretat că m-am urcat pe colină, deoarece nicăieri și poate niciodată nu am simțit mai puternice, mai îmbătătoare și ciudate miresmele ierburilor și florilor de câmp. Deși era cald, soarele ardea. Mirosul era deosebit de puternic și mă intrigau florile modeste ce

predominau și își îmbinau miresele în această simfonie olfactivă. Coloritul pajiștei cu iarbă grasă nu era deosebit, floricelele abia se deslușeau printre verdeața intensă a vegetației, dar miresele cântau și fascinau, făcându-mă să mă minunez, iar la înapoiere, când amenința cu ploaie și s-a stârnit un vânt tare, mirosurile erau și mai învăluitoare. Ce puțin trăim mirosurile naturii, ce puțin le legăm cu văzul și auzul sau cu celelalte simțuri mai intime! Ce puțin *înțelegem aerul* în transparențele, iradiațiile și emanațiile lui! Numai marii mistici știau să valorifice subtilele valori ale imaginației vizuale, auditive, olfactive și poezii simboliste. Audiția colorată, mirosul colorat și muzical, muzicalitatea culorilor și a miresemelor vor fi mai cercetate și mai trăite în viitor. Suntem încă niște primitivi în cunoașterea simțurilor și senzațiilor. Ne credem rafinați pentru că prețuim unele parfumi mai fine, dar simfonia miresemelor pe care am trăit-o cu toate simțurile, cunoscute și necunoscute de psihologi și poeți, simfonia florilor și ierburilor de pe dealul de la Costești a fost ceva unic în viața mea.

Cum am reacționat la această neașteptată dezvăluire senzorială? Bucurie? Fericire? Inspirație poetică? Nu - ci un fel de încântare mistică, un fel de trăire panteistă în felul lui Walt Whitman, al lui William Blake și al tuturor misticilor și poezilor, care văd raiul pe pământ, trecând într-un extaz. Am rămas înadins departe de șirul excursioniștilor, spre a-mi trăi extazul și încântarea. Dacă raiul există, atunci așa vor fi miresele lui, și pajiștile lui, și așa se vor contopi sufletele cu natura transcendentă. Iar dacă moartea dizolvă cu totul ființa umană, încă cei mai favorizați vor deveni ierburi și flori mirositoare, vor trece în frumusețea materiei, pe când alții vor îngrășa bălegarele și substanțele pestilențiale, vor trece în urâtenia materiei, mereu în transformare. Până și în circulația materiei există cred, situații prielnice și altele neprielnice, sorți de descompunere trumoasă și descompunere urâtă.

Sulfina, garofițele, floarea de tei, anonimele flori ale câmpului, anonime pentru noi, orașenii și oamenii cu pretenții, dar nu și pentru țărani care știau mai bine florile, arborii, culorile și poate chiar miresele, își trimit în această perioadă a anului semințele și mirosurile și poate că la flori mirosul să fie sufletul, iar semințele partea de perpetuare biologică. Ele s-ar putea înmulți și fără de mirese, așa cum oamenii ar putea trăi și fără suflet. De ce florile au mirese și oamenii suflet nu ne-o poate spune decât metafizica și poezia.

Mă persecută o zicală dintr-un vechi scriitor român, poate Dosoftei, în orice caz scriitor religios, inspirat de sensibilitatea și înțelepciunea poporului. Zicala o simțeam concentrând cele ce simțeam pe când urcam dealul dacic, îmbătat, fascinat, transfigurat de miresele vegetației. Zicala plutea atunci și plutește și acum în subconștientul meu și nu vrea să iasă din ceturile minții. Ah, dar îmi amintesc că am folosit-o prin 1950, când, într-o vară ca aceasta, poate chiar în 1949, am scris cu entuziasm un fel de roman al lui Luchian, pictorul florilor și al priveliștilor care îl ademeneau. Luchian se simțea îndrăgostit de frumoasele locuri pe care le picta, de priveliștile, natura, arborii, ierburile Moineștilor, cu scânteierile pe care le-a trecut pe pânzele sale inegalabile. Romanul *Anemonele nu au înflorit*

în zadar nu a putut fi publicat atunci (în anii 1950-1952) și apoi l-am lăsat în sertar. Dacă apărea atunci, ar fi fost bine, acum nu mă mai satisface, cel puțin așa cred, căci nu l-am mai recitat.

Il voi căuta spre a găsi acea zicală pe care țin bine minte că am folosit-o ca un leitmotiv, pentru a sugera starea lirică (mai precis mistică, dacă misticismul nu ar fi așa de rău înțeles acum, fiind confundat cu religiozitatea, ceea ce nu e tot una, căci și imanentiștii și materialişții și ateii și panteiștii pot fi mistici fără a crede în Dumnezeuul creștin, iar budiștii sunt și ei mistici), spre a sugera starea lirică în fața naturii pe care o învederează nu numai tablourile lui Luchian, dar și scrisorile și confesiunile sale. Fiindcă veni vorba de Luchian. În excursia aceasta, la sfârșit de iunie, când peste tot grâul și celelalte cereale erau aproape gata de secerat și cules, am văzut ierburi și grâne care sclipeau nu numai în galben și verde, așa cum știi rutinierii și privitorii convenționali ai naturii, ci și în albastru. Am văzut și am semnalat celor din preajma mea pajiști care băteau în albastru, exact așa cum a pictat Luchian pajiștea galben-verde-albăstrie în *Sălciiile de la Chiajna* și în alte peisaje fabuloase. Da, domnilor naturaliști, și prețiși realiști, există grâne albastre, pe care voi nu le vedeți și râdeți de pictorii și poeții care le văd! Există câmpii care bat în albastru și vinețiu! Există galben-verde și verde-galben și multe, multe tonalități pe care pictorii le descopăr spre uimirea voastră și pentru râsul vostru prostesc și suficient! Dar pictorul are dreptul de a pune și culori care nu există în natură, pentru că pictura e și sentiment, și viziune, și imaginație, nu copie prostescă pentru proști și insensibili. Van Gogh și Franz Marc au văzut mai mult decât voi în natură, și la fel și Luchian, Van Goghul nostru, precum au adus și culori cerute de sufletul lor, de cerințele de picturalitate ale picturii, care își are autonomia ei. Caii roșii și albaștri ai lui Ucello, în faimoasa scenă de bătălie.

Am găsit zicala, ba și comentariul just cu care am însoțit-o în romanul acela. *Omul e ca iarba, zilele-i ca floarea*. În zicala aceasta cu iz popular și cu viziune mistică, observam eu, este cuprins tot tâlcul duioșiei. Va trebui să scriu despre frecventul sentiment al duioșiei, foarte românesc, sentiment de care mereu pomenim și încă nu știu să fi fost tălmăcit. *Omul e ca iarba, zilele-i ca floarea*. Ce bine zis!

În sine, ruinele dacice de la Costești m-au impresionat prea puțin, unde drumul spre ele m-a transfigurat datorită mișmelor și sclipirilor naturii. Apoi, în priveliștea Dacilor, m-am deprins să îmi imaginez mai mult decât ne pot arăta săracele vestigii rămase până la noi. Geto-Dacii țin de un fel de mister, ca și Nibelungii, și legendele sunt mai ademenitoare și mai relevante decât ce-ți arată arheologii. Un Richard Wagner sau un nou Eminescu ne-ar putea spune mai mult decât pietrele, adică lor pietrele le-ar putea vorbi mai mult decât le vorbesc arheologilor și istoricilor. Vasile Pârvan a fost și poet, și mistic, și un om de știință și de aceea lui i-au vorbit într-altfel pietrele și zidurile.

Dacii nu credeau în idoli, când celelalte popoare credeau în ei. Dacii erau fascinați de albastrul cerului și de însuși cerul, unde nu știm bine ce lumi vedeau sau năzuiau. Erau oamenii înălțimilor, ai munților și dacă

ascensiunea la cetatea dacică de la Costești a avut pentru mine și un folos istoric, apoi folosul a fost că mi-am dat seama de sistemul lor de trai și apărare în munți - în Munții Orăștiei -, am simțit legătura lor cu natura și stâncile.

Am impresia că arheologii și istoricii încă nu sunt siguri unde a fost Sarmizegetusa, care de altfel pare a nu fi fost numai o cetate sau un loc precis, ci un sistem de cetăți, o țară cu mai multe centre, în acești munți ai Orăștiei. C. Daicoviciu, în recenta carte de popularizare intitulată *Sarmizegetusa, cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, vorbește mai mult de stațiunea de la Costești decât de Grădiștea Muncelului, unde este Sarmizegetusa-To Basileion, adică cetatea de scaun. Este drept că săpăturile sunt încă în curs și viitorul ar putea aduce la iveală porțiuni ale vechiului centru al statului dac și chiar surprize acolo ori în alte părți.

Noi nu am fost decât la Ulpia Traiana Augusta Sarmizegetusa și la cetatea de la Costești. Nu am fost la Grădiștea Muncelului, unde este numita Sarmizegetusa. Aceasta era mai departe, se merge acolo cu un tren forestier, la izvoarele Apei Grădiștii sau Apei Orașului, care ajunge și la poalele colinei Costeștilor. Dealul Grădiștii este și mai pieptiș, se urcă greu acolo. La Grădiștea Muncelului (Sarmizegetusa) s-au făcut lucrări arheologice numai pe unele terase ale colinei, mai ales în preajma ruinelor cetății. Într-una din terase s-a găsit drumul pavat ce duce de la cetate la incinta sacră (piațetă pavată, canal, zid de terasă, sanctuarul mare și apoi și cel mic etc.). Pe Dealul Grădiștii s-au găsit de asemenea ceramică pictată cu figuri de animale, nu prea expresive, și jocuri de flori. Dacă deslușesc bine reproducerea unor fragmente din cartea celor doi Daicoviciu, tatăl și fiul, atunci lăleaua a fost floarea Dacilor, iar stilizarea nu le-a fost necunoscută. Ca formă și culoare poate totdeauna eu am preferat lăleaua și am considerat-o floarea-simbol a poporului nostru, așa cum pentru Angevini este crinul cu trei petale. Lăleaua are forma unui potir și parcă aduce prinos cosmosului, deschizându-se și risipindu-și apoi petalele. G.M. Cantacuzino, acel arhitect și cărturar foarte legat de vechea noastră artă ca și de umanismul înalt, redactorul neuitatei reviste *Sinistra*, a gravat pe fațada splendidului pavilion românesc al Expoziției Internaționale de la Paris (1937) lălele stilizate, nu țin minte dacă pe pavilionul propriu-zis ori pe fațada restaurantului alăturat, tot românesc, cu fațada de marmoră roză de Rușchița. În stilul brâncovenesc și în unele fresce de asemenea apare lăleaua. Iată că acum o descopăr în ceramica dacică, ceea ce mă bucură intens, căci pot face corelații stilistice și simbolice.

Tot la Grădiștea (Dealul Grădiștii) s-a descoperit, într-o clădire, și un vas de cult cu ștampila *Decebalus per Scorilo* (Decebal fiul lui Scorilo?), ștampilă pe care Daicoviciu o declară a fi în "limba dacă" (p. 3). În privința limbii vorbite de către strămoșii noștri, vitejii și spiritualiștii Geto-Daci planează misterul. Se pare că limba dacă era un dialect al limbii trace, iar alt dialect ar fi fost latina. Ipotezele nu prind totuși un contur mai precis în această privință. Dealul Grădiștii nu avea însă o poziție strategică bună, fiind dominat de înălțimi mai mari, spre deosebire de dealul Costeștilor, al Blidarului și Pieterle Roșii, celelalte stațiuni dacice,

care aparțin Sarmizegetusei, luată în mare, ca o țară sau un ținut. Poate că Dealul Grădiștii să fi fost mai curând *muntele sfânt* (Kogaionon, pomenit de Strabo) al Dacilor, locul sacru și de asemenea un oraș cu locuințe și ateliere, dar nu și principala cetate de apărare și rezistență. Daicoviciu amintește că Sarmizegetusa, înfloritoare sub Burebista, și urmașii acestuia, a suferit distrugerii în primul război cu Traian. Nu a putut fi cucerită atunci de Romani, care au impus o pace aspră în 102. A fost apoi cumplit asediată în 105 și apoi cucerită de Romani, Traian așezând acolo o garnizoană întărită.

Încă nu se cunoaște cum au ajuns Dacii în Munții Orăștiei și au construit sistemul de cetăți și așezări de acolo. În secolul I î.e.n. regiunea Orăștiei a devenit centrul puterii dacice, mai înainte și chiar și atunci încă Burebista avându-și încă o cetate de scaun lângă București - cetățuia de la Popești-Novaci (Argedava).

Ce am văzut noi la cetatea Costești, situată la 18 km sud de Orăștie? Un castel-locuință întărit cu un val de pământ, cu un zid de piatră și cu un dublu rând de palisade. Zidul de piatră al cetății este relativ impresionant, dar în imensitatea naturii nu impune cât o catedrală gotică ori cât un amfiteatru roman. Blocurile de calcar ce formează cele două fețe ale zidurilor erau de dimensiuni destul de mari, însemnând muncă și sudoare pentru aducerea și orânduirea lor. Pentru ca blocurile așezate unele peste altele să nu cadă sau să iasă în afară și nefolosindu-se mortarul, fiecare bloc avea în partea de sus câte un jghiab în forma cozii de rândunică (*babe*), în care intrau capetele unor bârne groase de lemn. Bârnelor veneau de-a curmezișul zidului, unind fețele opuse ale acestuia. Bârnelor putrezeau târziu, după ce zidul se tasase. Cetatea de la Costești nu este complet înconjurată de zidul de piatră. Pantele abrupte și valul de pământ completa apărarea. Coloanele sanctuarului erau se pare de lemn și de aceea nu au dăinuit. Nici aici nu am văzut deci coloane, sculpturi, inscripții. Cisternele de apă mă impresionau mai puțin. Priveliștea de sus e încântătoare. Jos, apa Grădiștii sau Orăștiei, dar nu și Valea Mureșului, alteori vizibilă. De altfel, când am ajuns sus nu am stat mult și cerul s-a înnourat, vântul a început să sufle tare, fiind amenințați de o mare ploaie ca la Călan-Strei. Până la urmă am scăpat de ploaie. Cetatea Costești era cheia porții spre Sarmizegetusa. Constituia, după cum crede Daicoviciu, o reședință permanentă a regilor daci.

Și această cetate, ca și celelalte, a fost incendiată sau dărâmată de Romani, populația a fost evacuată și dusă pe câmpie. Oamenii munților, adoratorii cerului au ajuns oamenii câmpiei, iar Decebal, după fuga în munți, s-a sinucis spre a nu fi prins. Capul său a fost prezentat lui Traian, iar apoi trimis la Roma spre a fi arătat poporului pe scările Gemoniae, făcându-se dovada că viteazul și primejdiosul dușman al Romei nu mai există.

SPIRITUALITATEA POPULATIEI AUTOHTONE DIN DACIA IN SECOLELE IV-XIII

L. STANCIU

Cercetarea monumentelor și vestigiilor civilizației trebuie îmbinată, în toate cazurile, cu studierea valorilor și simbolurilor cosmosului spiritual care a hrănit viața unei populații și a orientat acțiunea ei creatoare de istorie. În privința Traco-Dacilor și a Daco-Romanilor, datorăm eforturilor deosebite ale lui B.P. Hasdeu, N. Densușianu, M. Eliade, D.M. Pippidi, C. și H. Daicoviciu, I.I. Russu și altora, cunoașterea aprofundată a civilizației și culturii acestora; a valorilor care au polarizat viața și înfăptuirea lor istorică. Mai puțin a fost cercetat climatul cultural, dimensiunile creatoare ale spiritualității populației care a rămas în Dacia după retragerea aureliană.

Problemele culturii populației autohtone în sec. IV-XIII au fost abordate fie în direcția, incontestabil de o fundamentală importanță, a pătrunderii creștinismului în Dacia și, în general, a influențelor bizantine, fie în direcția tot atât de remarcabilă a dovedirii continuității. Din câte știm nu s-a făcut decât prea puțin în legătură cu reconstituirea structurilor proprii ale spiritualității populației autohtone, în secolele ce au urmat părăsirii Daciei de către armata și administrația romană. Cercetate dintr-o asemenea perspectivă, problemele penetrării creștinismului, a influențelor bizantine multiple și cele ale continuității, ar căpăta și ele o interpretare mai cuprinzătoare și mai limitată, dovedindu-se că de fapt comunitatea umană străveche de pe aceste teritorii a avut înainte de toate o viață spirituală originală, puternică și autonomă care s-a conservat în trăsăturile ei stilistice esențiale prin unele din valorile și simbolurile ei, asimilând tot ce a fost considerat bun din marile culturi greacă și romană. Căutând să reconstituim spiritualitatea populației din Dacia secolelor IV-XIII, putem redescoperi factorii culturali și fermentii a căror convergență și sinteză de-a lungul veacurilor împreună cu asimilarea influențelor bizantine, balcanice și slave, s-a concretizat în formarea activității spirituale a poporului român, a orizontului cultural al acestuia. Putem în același timp să relevăm simbolurile, valorile, trăsăturile stilistice, tendințele estetice și idealurile care conduc din cultura daco-romană către minunata cultură populară românească, spre a redescoperi straturile de spiritualitate care s-au succedat în viața comunității populației autohtone.

Posibilitatea de a întreprinde o astfel de cercetare, dintr-o perspectivă filosofică și de istoria religiilor, care integrează interpretarea materialului arheologic în descoperirea aspectelor concepției de viață și reconstrucția ei tematică, ne-a fost sugerată de publicarea volumului lui Emilian Popescu *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România* (1976). Prin întocmirea acestui corpus, autorul a adus o contribuție nouă la crearea premiselor unei cunoașteri cuprinzătoare a epocii la care ne referim. A cules sistematic inscripțiile, le-a tradus și comentat, ușurând sarcina interpretării lor sistematice și valorizării culturale.

Ipoteza de lucru pe care o propunem, la care am ajuns *teoretic* prin considerente de filosofia culturii, și *practic* prin cercetarea inscripțiilor și reprezentărilor simbolice conservate din epoca amintită și a altor documente și vestigii, susține că spiritualitatea autohtonă străveche (lumea mitico-religioasă preistorică și predacoromană gravitând în jurul cultului lui Zamolxis) constituie temeiul unor sinteze culturale succesive, prin fuziunea cu spiritualitatea greco-romană și mai târziu cu spiritualitatea creștină primitivă și apoi creștină ortodoxă bizantină. Aceste sinteze realizează fiecare în parte o îmbinare armonioasă a structurilor spirituale anterioare - elementele arhaice ale fondului autohton - impunându-se din ce în ce mai pregnant în constituirea specificului cultural al vieții populației din Dacia în secolele IV-XIII. Aceste elemente participă lăuntric la structurarea spiritualității, îndeplinesc rolul unor nuclee polarizatoare, asemenea grăunțelor de nisip în jurul cărora cresc perlele, conducând la o viziune cosmică asupra vieții.

Din secolul al IV-lea până în al XIII-lea sinteza culturală autohtonă este în plină cristalizare, asimilând numeroase influențe externe, dar păstrându-și o individualitate și originalitate remarcabile. Elementele acestei spiritualități care păstrează vie, sub sigiliul Romei, tradițiile traco-dace, prefigurează și contribuie mai departe la formarea spiritualității poporului român, așa cum o vom cunoaște din creațiile culturale ale acestuia. Pentru întemeierea acestor idei care constituie nucleul ipotezei noastre de lucru, alegem din corpusul inscripțiilor pe cele relevante, pentru a le decanta semnificațiile culturale. Vom apela la ajutorul metodei istorico-hermeneutice recuperative și integratoare, care ne va permite să reconstituim măcar parțial orizontul spiritual al epocii respective.

Semnificativă pentru a înțelege sinteza dintre spiritualitatea păgână și cea creștină, ni se pare inscripția-poem descoperită în 1961 la Tomis (nr. 18) pe o stelă de calcar. Întâlnim următoarele simboluri: în fronton o pasăre care ciugulește dintr-un strugure - probabil un porumbel; la sfârșitul textului frunze de iederă, dintre care una seamănă cu un pește stilizat. Pe stelă, sculptată în basorelief o familie: tatăl, mama și fiul. Stela consemnează moartea unui copil de șase ani - Lillas.

În creștinismul primitiv pasărea, în speță porumbelul, simbolizează sufletul credinciosului care își îndreaptă zborul său spre regiunile superioare ale cerului. Ea asigură legătura dintre pământ și cer și simbolizează transcenderea. Ea sugerează totodată sublimarea instinctelor și predominanța spiritului. La Grecii antici porumbeii sacri, care locuiau în apropierea stejarului din Dodona (oraș în Epir) consacrat lui Zeus, sunt considerați

simboluri ale mării Mame Telurice, ceea ce denotă - după M. Eliade - legătura hierogamică a zeului ceresc al furtunii cu marea zeiță a fecundității. Putem face unele comparații care să arate legătura dintre spiritualitatea autohtonă și cea greacă și creștină, dacă ne amintim că în religia Geților există zeul Gebeleizis, considerat de V. Pârvan ca un alt nume pentru Zamolxis, iar de către M. Eliade, C. și H. Daicoviciu ca un zeu aparte, un zeu al furtunilor, fulgerelor și chiar ca un zeu stăpân al întregului cer. Porumbelul, conform tradiției biblice, este considerat simbol al păcii, al armoniei, al simplității vieții credinciosului.

În consecință, simbolul porumbelului amintește de existența unei divinități cerești, către care se îndreaptă sufletul decedatului, în toate cele trei tipuri de spiritualitate (getică, greacă, creștină) care s-au succedat pe teritoriul Daciei. Existența unor teme și simboluri spirituale comune sau apropiate explică cum a fost posibilă fuziunea organică între culturi. Dacă n-ar fi existat comunicabilitate între aceste spiritualități, impunerea și înflorirea unor valori nu ar fi fost posibilă decât prin distrugerea celorlalte. Dar afinitatea, deschiderea și receptivitatea spiritualității getice față de lumea greco-romană și apoi creștină se va dovedi treptat și prin alte exemple pe care le vom pune în discuție. O altă legătură spirituală, cea cu lumea romană creștinizată, ne-o sugerează porumbelul de pe altă stelă, care ciugulește un strugure. Această reprezentare a fost întâlnită și pe pietrele sepulcrale din catacombele creștine din Roma în secolul IV. Strugurii reprezintă atât în spiritualitatea iudaică cât și în cea creștină, pământul promis, raiul. Păsările ciugulind din struguri simbolizează sufletele sfinte care trăiesc bucuriile pământului.

Iedera care apare pe unele stele constituie un motiv ornamental mult mai vechi, pre-creștin. Planta aceasta, care se menține verde în toate anotimpurile, simbolizează forța vegetală, ciclul etern al morții și al renașterii. Este una din podoabele obișnuite ale lui Dionysos. Cei care poartă iedera pe cap capătă protecția zeului. Statuetele de Tanagra sunt împodobite cu frunze de iedera.

Apropierea revelatoare pe care a făcut-o W.K.C. Guthrie (în cartea sa *The Greeks and their Gods*, Londra, 1950) între cultul lui Dionysos și cel al lui Zamolxis ne obligă să considerăm folosirea simbolului iederii drept ornament funerar, ca ținând de spiritualitatea originară a populației trace. Prezența simbolului în sec. IV denotă sinteza originară la care a participat spiritualitatea zamolxiană și conservarea unor elemente esențiale ale ei în mentalitatea creștină a populației din Dacia. De altfel această concluzie o vom întări prin cercetarea inscripției-poem de pe stelă și prin alte numeroase exemple din alte părți ale Daciei decât Scythia Minor. În acest chip am putea înlătura ezitarea lui E. Popescu privitoare la decorul de la sfârșitul inscripției: frunză de iedera stilizată sau un pește? Considerăm că în intenția sculptorului a fost o dublă configurare - atât a "iederă" cât și a "pește". Dubla configurare ar corespunde trecerii de la un tip de spiritualitate la altul, indicând adoptarea tradiției în cadrul noii sinteze culturale. Pentru elucidare, ne propunem să analizăm reprezentarea în eventualitatea că ar fi cea a unui pește. După cum știm, peștele este

simbolul universal al creștinismului primelor veacuri. Literele cuvântului grec *ih̄tys* care înseamnă “pește” sunt tocmai inițialele cuvintelor din textul *Isus Hristos Theou Yios Soter* (Isus Hristos, fiul lui Dumnezeu, mântuitorul). Acest simbol ar confirma deci caracterul creștin al stelei, deși din textul-poem acesta nu reiese.

Poemul este compus ca și cum ar vorbi două persoane: întâi unul din părinți despre copil, apoi copilul însuși. Este vorba de o *epigramă funerară* în manieră tradițională, care, după părerea lui Emilian Popescu, a fost scrisă de un poet păgân la cererea părinților creștini. Dar înainte de a comenta textul, să-l redăm integral:

“Nimic nu stă în puterea oamenilor, totul se desfășoară după voia Destinului. Și eu m-am grăbit să-mi cresc un copil și să-i înfiripez nădejdi, dar voinței mele i-a luat-o înainte hotărârea Destinului prin acest mormânt.

- Potrivit hotărârii Destinului, dragii mei, și eu în lumea asta mi-am plătit obolul, mai înainte de a fi tânăr și a trece în rândul bărbaților. Am murit fiind copil mic, de șase ani, mă numeam Lillas.

- Eu tatăl, Bassianus i-am ridicat acest mormânt, nu după orânduirea firii, și împreună cu soția mea Ianuaria mult înlăcrimată, plângem nașterea fără durere a copilului.

- Rămâi cu bine, drumetuțe, și fii sănătos în schimb pentru alții”.

Concepția despre viață, destin și moarte din această inscripție dezvăluie mai mult valori stoice decât creștine: mai precis marchează o trecere de la o mentalitate stoică populară la mentalitatea creștină primitivă.

Stoicismului îi este proprie o morală eroică concentrată în deviza “luptă și stăpânește-te” (*sustine et abstine*). În cosmologia stoică orice lucru sau eveniment este predeterminat, mișcat de rațiunea universală care conduce totul după un plan inițial. Această rațiune se identifică cu providența sau destinul. Destinului, în inscripția la care ne referim, nu-i poate scăpa nimic; el este atothotărîtor. Lumea este rânduită până la pieirea ei catastrofică după idei creatoare eterne (*logoi spermatikoi*). Lupta împotriva destinului și acceptarea lui în cele din urmă este concepută ca fiind inexorabilă. În aceasta constă măreția tragică a virtuții stoice. Moartea este ceva natural, dar nu dorit, ceva ce se înscrie în logica existenței.

În inscripția-poem resemnarea părinților în fața pierderii copilului izvorăște din această încredere puternică în destin, în rațiunea neînțeleasă a acestuia. Pierderea speranței de viață pe care o aduce copilul crescut este compensată de credința în implacabilul destin (*moira*).

Autorul inscripției consideră moartea drept ceva firesc, dar tragic. Atitudinea lui față de moarte se poate interpreta în spiritul concepției stoice modelată de influența creștină. Faptul nu trebuie să surprindă, deoarece stoicismul fusese cu 150 de ani mai înainte foarte răspândit în imperiul roman, cel mai ilustru adept al lui fiind împăratul Marcus Aurelius. Treptat, stoicismul a fost absorbit de creștinism, pe care l-a prefigurat și anticipat într-o oarecare măsură.

Dar atitudinea față de moarte a autorului inscripției o putem raporta și la substratul mai vechi al spiritualității trace, caracterizată prin câmpul stilistic al cultului lui Zamolxis. Într-adevăr, Geții se considerau nemuritori

și priveau moartea ca o inițiere în existența veșnică ce le-a fost dată. De aici lipsa de teamă în fața morții. Pilda lui Zamolxis care a revenit din grotă după ce toți îl credeau pierit de mult era dovada exemplară a nemuririi.

Prezența fondului autohton străvechi în inscripție ne este confirmată de numele copilului: *Lillas* care este, după L. Robert (în *Hellenica*), de origine tracică sau bithynică. În comentariul său, Emilian Popescu susține că, deși numele părinților copilului, *Bassianus* și *Ianuarina*, sunt romane, ei ar putea fi totuși traci, ceea ce ar proba permanența populației autohtone în această epocă post-romană târzie.

Revenind la aspectul ideatic al inscripției, constatăm că tristețea *nu* este provocată de *faptul morții*, ci de împrejurarea că *Lillas* a murit *înainte de a intra în rândul bărbaților*. Este vorba deci de ideea necesității împlinirii ciclului vital al existenței, a parcurgerii tuturor etapelor vieții. Această idee se contrazice întrucâtva cu cea a destinului inexorabil. Așa dar ideea acestei împliniri nu este proprie nici stoicismului (împăcarea cu soarta) și nici creștinismului (care vede viața ca o adâncire în păcat și consideră deci moartea ca manifestarea unei dragoste deosebite a lui Dumnezeu, mai ales față de copil). Concepția că omul nu trebuie să moară înainte de a-și parcurge ciclul vieții vine mai degrabă din spiritualitatea zamolxiană decât din aceea creștină.

Sacrificiul uman prin care se realiza comunicarea cu Zamolxis, repetarea simbolică a actului de fundare a cultului (M. Eliade) avea loc prin tragerea la sorti a unui *om matur, a unui bărbat împlinit*. Numai cel care ajunge la înflorirea maximă a vieții poate fi un "inițiat", demn de rolul de mesager pentru divinitatea supremă. Sentimentul necesității unei vieți duse până la maturitate se îmbină în cultul arhaic al lui Zamolxis cu cel al bucuriei în fața morții, atunci când viața a fost trăită până în piscul ei. Neîmplinirea vieții nu poate duce decât la suferință.

De aceea, întorcându-ne la durerea manifestată în inscripție pentru moartea în floarea vârstei, ce denotă, după cum am văzut, o mentalitate prestoică și chiar zamolxiană vom înțelege de ce Bassianus arată că "nu după rânduiala firii" a ridicat mormânt copilului său. Imaginea finală a "drumețului" de la care își ia rămas bun este însă tipic creștină, viața fiind înțeleasă în această religie ca o scurtă peregrinare terestră înainte de trecerea în lumea de dincolo.

Inscripția noastră aduce dovada contopirii mai multor straturi de spiritualitate cu fondul autohton și, ceva mai mult, ne permite să înțelegem cum s-a realizat această sinteză spirituală. Anumite valori și trăsături stilistice ale lumilor spirituale care s-au succedat fiind comune sau asemănătoare, au permis continuarea vieții spirituale, ca premisă a creativității manifestate în cadrul ei.

Considerăm inscripția ca o mostră de sinteză între spiritualitatea traco-getică, cea greco-romană din faza stoică și cea creștină incipientă. E ceva mai mult decât o reminiscență a mentalității păgâne în cadrul concepției creștine, atunci în afirmare. Este vorba de o structură complexă, cu elemente arhaice, a spiritualității populației din Dacia post-aureliană. După

cum am arătat, inscripția apare creștină prin simbolurile care o însoțesc și mai puțin prin text. Această sinteză între mai multe câmpuri polare de spiritualitate, având ca temei fondul autohton, se finalizează în concepția de viață pe care o manifestă autohtonii din sec. IV în Dacia postromană.

(va urma)

R E S U M E

L'analyse du texte et des ornements de l'inscription no. 18 du Corpus des inscriptions grecques et latines (IV - XIII s.) édité en 1976 par Emilian Popescu à Bucarest met en évidence trois couches culturelles qui se sont succédées sur le territoire roumain et qui ont fusionné: la spiritualité thraco-dace, celle gréco-romaine influencée par le stoïcisme et la religion chrétienne primitive. On est en droit de postuler pour le IVe s. une vraie synthèse de ses couches, à laquelle s'est ajoutée ultérieurement la culture orthodoxe byzantine.

LE DEUXIEME SYMPOSIUM INTERNATIONAL DE THRACOLOGIE

Tenant compte du vif intérêt suscité par le premier Symposium de Thracologie, organisé par la Fondation Européenne Dragan à Rome, en novembre 1977, ainsi que de l'accueil très favorable que nos lecteurs ont réservé aux «*Actes de ce Symposium*», la F. E. D. a pris l'initiative d'organiser le deuxième Symposium International de Thracologie, qui aura lieu toujours auprès de son siège de Rome, Foro Traiano 1/A, et dans la même période de l'année (12-15 novembre 1979).

Dans les trois jours dédiés à cette manifestation, seront discutés des problèmes concernant l'histoire, la langue, l'art et, en général, la culture des Thraces en Europe Occidentale. Il y aura aussi un certain nombre de communications consacrées à l'histoire et à la langue roumaines, vue à travers les résultats de la Thracologie.

Le Symposium est organisé en collaboration avec l'Université de Florence et d'autres Institutions culturelles italiennes et sera honoré par la participation de chercheurs de grand prestige scientifique international, représentant des universités roumaines, bulgares, italiennes, grecques, allemandes, espagnoles, yougoslaves etc.

LÂNA DE AUR LA ROMÂNI

AUREL D. PETRESCU

Obținerea aurului prin spălarea nisipurilor aurifere din râuri a fost una din cele mai vechi ocupații umane, din regiunile unde natura a oferit acest dar, de care s-au bucurat și Români.

Pe teritoriul României - după cum am arătat în "Istoria metalurgiei la Români" (1979) - munții și râurile au purtat și aur, care a fost exploatat "la zi" prin spălarea nisipurilor aurifere prin diferite metode, sau "la subteran" - în mine.

În munții Apuseni, aurul a fost exploatat de circa 5,000 de ani și poate chiar mai demult.

"Lâna de aur" este unul dintre procesele tehnologice cele mai vechi de a obține aurul, în lume și la noi, unde el a dăinuit până la mijlocul secolului trecut.

"Legenda" este o realitate tehnologică de mai multe milenii.

Tehnologiile din diferite domenii și cele metalurgice erau răspândite pe arii largi, mai ales în Europa și Asia, și Caucazul "Lânii de aur" era locul de trecere al acestor tehnologii între Europa și Asia și în sens invers pentru tehnologiile orientale.

Aurul din râurile Transilvaniei era exportat spre răsărit, încă de acum vreo 2500-3000 de ani, ajungând la Marea Neagră, unde din secolul al VIII-lea î.e.n., s-au stabilit coloniștii greci, construind cetățile din Dobrogea, punți de trecere ale comerțului dintre Europa și Asia, ca și a schimbului de experiență tehnologic.

Legenda Argonauților - navigatorii de pe corabia "Argo" condusă de Jason - povestește în diferite variante, că acesta a fost trimis în Colchida - Athamas - în Caucazul de sud, ca să aducă "Lâna de aur", deținută de către regele Aetes, misiune pe care Jason ar fi îndeplinit-o ajutat chiar de sora regelui, de către Medeea.

În secolul al VI-lea î.e.n., Agatârșii -trib scit stabilit în munții Apuseni, culegeau aur din râurile de la nord de Mureș și produceau obiecte din aur, ca: podoabe, vase etc. Faima acestora l-a atras probabil pe regele Darius al Perșilor, la nord de Dunăre, în 515 î.e.n.

Herodot cita: aurul Sciților - din munții Apuseni, pe al Tracilor din Balcani și "Lâna de aur" din Caucaz. Deci ea era cunoscută documentar acum 2,5000 de ani.

Circulația tehnologiilor și a nomenclaturii a fost de asemenea activă în sud-estul Europei. Astfel, dragma - ca unitate de măsură pentru greutate - din Atena antică a fost folosită și la noi pentru aur, până în sec. XIX.

Între 499-550 î.e.n., în coloniile grecești de pe țărmul Mării Negre se confecționau obiecte din aur pentru căpeteniile Sciților (vezi coiful de aur de la Poiana Coțofenești).

Monedele de aur emise de regele Macedoniei Lisimah în 283 î.e.n. purtau în Transilvania medievală numele de *lisimachi*; s-au descoperit câteva tezaure totalizând câteva mii de bucăți ce dovedesc marea circulație monetară internațională în peninsula Hemus chiar înainte de venirea Romanilor în Dacia.

Traian a instalat în Dacia, la Zlatna, un "procurator aurariarum" și câte un "subprocurator aurariarum" la Baia de Criș și Abrud - fostul *Abrudium*, care în limba dacă însemna "aur", dovadă toponimică a vechimii exploatării acestui metal în Dacia preromană.

În secolul al X-lea, se culegea aur din râurile Transilvaniei, după cum rezultă din relatările cronicarului anonim al regelui Bela al Ungariei.

Regele Vladislav al Ungariei (mort în 1444, la Varna), a intervenit la Munteni, ca să permită Brașovenilor să culeagă aur din râurile de la sud de Carpați, din Dâmbovița - cea mai apropiată de Brașov și cea mai îndelung exploatată, după cum rezultă din cărțile călătorilor străini.

În 1515 Bogdan Vodă al Moldovei semnala că zlătarii săi au vândut aur la Bistrița, în Transilvania, deși fusese cules din râurile Moldovei și ca atare predat sub jurământ Domnului Moldovei, după obiceiul vremii.

În 1547, medicul francez Pierre Belon vizita Siderocapsa, pe râul Struma (în Grecia de astăzi), unde a întâlnit afinori de aur valahi - Aromânii de astăzi. Dr. Belon nu făcea deosebire între Românii de la sudul și nordul Dunării. El menționa și Circazienii și pe un Armean, care purifica aurul și bătea monede pentru sultan. E vorba deci de tehnicienii din Caucaz, veniți aici în cele două decenii de dezvoltare a exploatării aurului local, pentru monetăria sultanului.

În 1558, la Zlatna, locul pentru spălarea aurului era închiriat pentru suma de 2.000 de florini judeului Brașovului, Johan Benckner, cunoscut pentru bunele sale relații cu principatele române, unde Brașovenii vindeau și podoabe, vase și obiecte de cult făcute din aur cu puritate mare (900/1000, după evaluarea de epocă). Acest aur era mai pur decât cel din mină.

În 1587, călătorul italian Paolo Bocini arată că în râurile Bistrița și Moldova era aur, fapt confirmat și de către călugărul italian Nabdinus, în 1644.

În Moldova, utilajele pentru spălarea nisipurilor aurifere erau:

hârlosita, o scândură cu șanțuri transversale, care reținea aurul mai greu decât quartzul. Scândura era așezată înclinat și pe ea se turna nisipul aurifer amestecat cu apă, pentru a-i ușura scurgerea pe scândură.

hurca, o scândură acoperită cu piele de oaie, așezată tot înclinat; reținea aurul între firele de lână, de unde denumirea de "Lâna de aur" a acestei piese.

Denumirea locală a acestui utilaj denotă vechimea utilizării lui de către localnici, care probabil îl confecționau pe loc în pădurile Moldovei.

În 1652, la Baia, pe râul Moldova, unde se spăla aur, murea Lupul bănarul, care probabil bătea monedă “la locul de producție al aurului”, ca în urmă cu un secol bănarul de la Siderocapsa.

În sec. XVIII, producția de aur se baza mai ales pe spălarea nisipurilor aurifere, inclusiv prin metoda “Lânei de aur”.

În Transilvania aurul se exploata pe râurile Strei, Mureș, Someș, Ampoi și Sebeș; în Țara Românească, pe Dâmbovița, Olt, Topolog, Argeș, Ialomița; în Moldova, pe Bistrița și Moldova.

În Moldova, Dimitrie Cantemir cerea zătarilor domnești. să predea Domniei, 1.6000 drahme aur anual. “Tehnologiile” vremii trebuiau să fie și rentabile! “Norma de producție” a unui spălător de aur era în valoare de 4 taleri pe an.

În 1748, în Transilvania, Colegiul Minelor acorda dreptul de a spăla aur și Românilor, cu obligația de a preda “cota” la stat.

În 1764, Ștefan Racoviță avea 240 de spălători de aur, care trebuiau să-i dea 1.000 drahme de aur curat pe an. Câștigul unui spălător de aur era de 3 groși pe zi sau 32 de florini (70 de franci francezi) pe an.

În 1770, la Orșova, Caransebeș și Palanca, zeci de familii constituite în bresle spălau aur în râurile locale bănațene.

Legenda a străbătut veacurile, căci în 1772 exista la Braunschweig, *Ordinul Argonauților*, care avea ca membri femei și bărbați din localitate, mai ales profesori de la Colegiul Carolinum.

În 1780, S. Köleseri, medic și inspector al minelor din Transilvania, în cartea sa *Auraria Romanum-Dacica* arată că “Aprobata” pentru spălarea aurului din nisipurile aurifere din râurile Transilvaniei recunoștea acest drept al Românilor din comunele Țebea - lui Avram Iancu, Râșca, Râșculița, Cinguian, Cărpiniș, Câmpeni, Căraci. Procedeu de spălare local era comparat cu cel din Peru și din Africa.

În 1795, zătarii mânăstirii Cozia au trecut la Domnie și trebuia să dea anual 5 kg. aur, cules din Olt, pe porțiunea dintre Cozia și Râmnicul Vâlcea, unde erau instalate baraje pentru reținerea aurului adus de ape, din munți.

Lângă Zlatna, producția anuală de aur era de 450-559 kg. Bogăția de aur a râului Arieș era comparată cu cea de nivel mondial, de pe atunci, de pe râurile Tage și Patrocle.

În 1826, în munții Apuseni erau 32 spălătorii de aur, din care 277 - aproape jumătate - în comuna Pianul de Jos. În acel an s-a descoperit la Turda două monede dace emise de regele Sarmis, al cărui nume s-a păstrat în *Sarmizegetusa*.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Muntenia se spăla aur la Dragoslavele pe Dâmbovița, pe Argeș, Olt, Olteț, Ialomița și Dunăre.

În 1811-1812, Lagarde a cunoscut pe Dracula, șătrar supraveghetor al spălătorilor de aur de pe Dâmbovița, care venea de la Paris prin Constantinopol. La Căineni pe Olt, lui Lagarde i s-a spus că acolo există aur masiv, care ajunge de mărimea unei nuci.

În 1822, Laurencon scria despre culegerea aurului din râurile Munteniei, iar Recordon, în 1831, descria scândura cu creștături utilizată pe Olt, Dâmbovița și alte râuri ale Munteniei. Acest utilaj era similar cu *hârlosta* Moldovenilor, probă a unității tehnologice în exploatarea aurului din aluviuni, la Români.

În 1837, Demidoff, conducătorul expediției științifice ruso-franceze în Moldova și Muntenia, arăta că "scaunul de spălat aurul" era similar cu cel din Peru. Deci, utilajul Românilor era la nivelul altor continente.

În 1840, în Transilvania, "Aprobata" menționa și pe Valahi ca spălători de aur, asociați în bresle (până la 120 de persoane). Ei predau aurul unui supraveghetor - ca Iosif Dracula în Muntenia, care îl depunea la "Tezaurul public", la Direcția Minelor de la Zlatna.

Deci, organizarea colectării aurului ca și terminologia exploatarea sa era asemănătoare în regiunile locuite de Români.

În 1647, călătorul italian De Gerando compara spălarea nisipurilor aurifere pe râul Arieș cu "spectacolul unic oferit de această operație în Africa". Avem astfel o dovadă a circulației noțiunilor tehnologice pe plan mondial și în acest domeniu ("de vârf", pentru acea epocă).

Din cele de mai sus rezultă că exploatarea aurului prin spălarea nisipurilor din râurile regiunilor locuite de Români (Transilvania, Muntenia și Moldova) se făcea intens până la mijlocul secolului al XIX-lea, prin două tehnologii apropiate: scândura cu șanțuri transversale și scândura cu pielea de oaie - "Lâna de aur".

Considerăm că *legenda Argonauților este bazată pe o realitate tehnologică multimilenară, utilizată nu numai în Colchida, în Caucaz, unde a fost mult căutată "Lâna de aur", dar și în regiunile locuite de Români, unde din unele râuri bogate în aluviuni aurifere, nisipul putea fi prelucrat local, pe utilaje confecționate, ca și în alte domenii, de populația locală.*

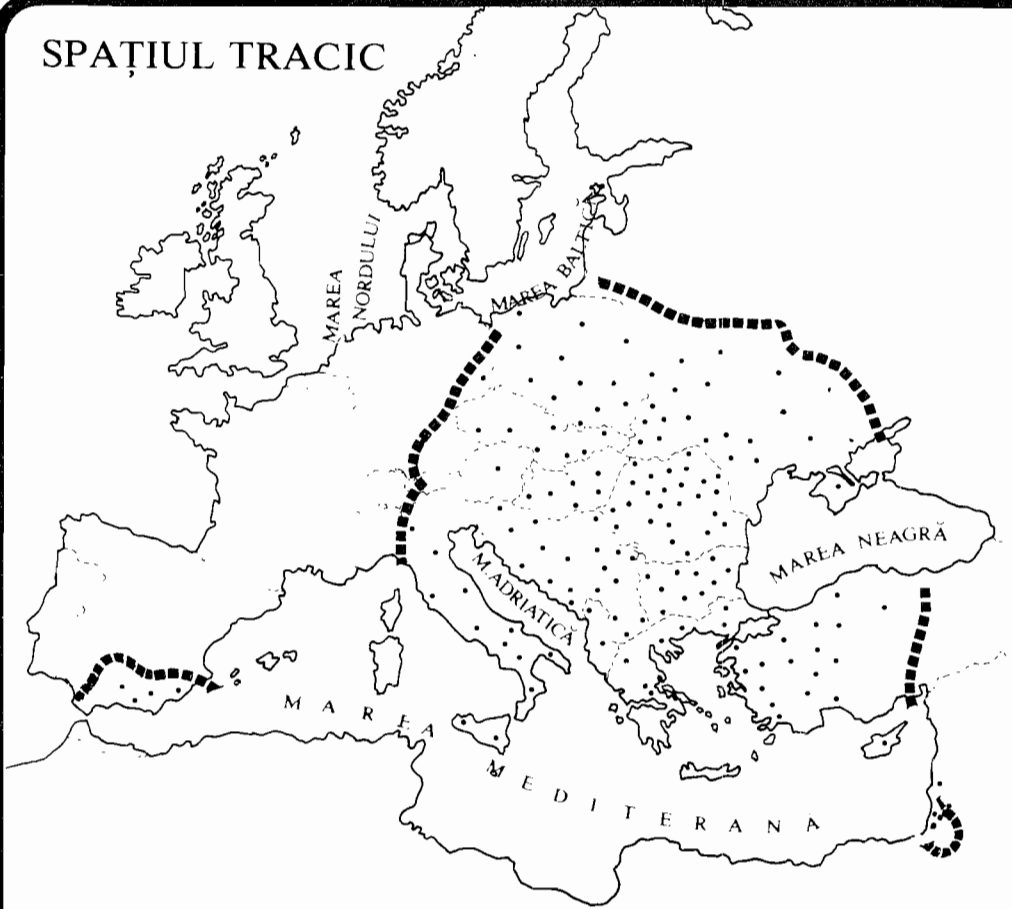
În 1978, presa a comunicat rezultatele cercetărilor georgieni, efectuate pe teritoriul vechii Colchide, pe țărmul Mării Negre, care au confirmat realitatea acestui procedeu tehnologic, pe care s-a brodat în antichitate legenda Argonauților, porniți în căutarea "Lânei de aur".

"Lâna de aur" la Români poate fi contemporană sau chiar mai veche decât cea căutată de către Argonauți în Colchida antică.

RESUME

La légende des Argonautes a une base historique récemment découverte: il s'agit de l'évocation d'une technologie concernant l'extraction de l'or dans l'antiquité. On appelait «La toison d'or» un procédé de séparation de l'or des sables aurifères parce que l'instrument employé était une planche inclinée recouverte d'une *peau de brebis* dont le poil retenait l'or. La même technique a été utilisée par les Roumains, à une époque contemporaine ou même plus ancienne que celle des Argonautes.

SPAȚIUL TRACIC

Tracii sunt neamul cel mai numeros si mai răspândit din lume,
după cel al Indienilor (Herodot)

<i>Petru Comarnescu: In Muntii Orastiei</i>	1
<i>Lucian Stanciu: Spiritualitatea populatiei autohtone din Dacia in secolul IV-XIII</i>	6
<i>Aurel D. Petrescu: Lâna de aur la Români</i>	12

NOI TRACII

Redactia: Via Larga 11, Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto
Direz. Foro Traiano 1/A Roma - Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78
Rivista mensile - Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)
Centro stampa B.G. - Via larga 11 Milano